

Milan Strmiska

Likvidace nekomunistických vojenských jednotek v Jugoslávii v letech 1945–1946

„Pro vás je věčný dům připraven na hoře.
Víme, že milujete hory a lesy.“

Likvidace nekomunistických ozbrojených sil v bývalé Jugoslávii po druhé světové válce byla až donedávna neznámým tématem. Po pádu komunismu však na hrstku starších prací k této otázce navázala řada dalších badatelů a i veřejnost se začíná seznamovat s touto smutnou kapitolou dějin jižních Slovanů. K tomu by měl přispět i následující text, založený především na svědectvích pamětníků, jejichž přeložené části nastíní čtenáři zvěrstva páchaná v letech 1945–1946 v Jugoslávii a úvahy jejich obětí lépe než sáhodlouhé rozborů politických okolností a počtů mrtvých. Než ale přistoupíme k samotným výpovědím, připomeňme si nejprve události, které těmto masakrům předcházely. Události z let 1941–1945, tedy z období druhé světové války na Balkáně.

Královská Jugoslávie po prohrané dubnové válce 1941 zmizela z mapy Evropy. Část území byla okupována, část anektována a malá část se stala Nezávislým chorvatským státem. V Srbsku byla vytvořena vláda generála Nediće, jejíž pravomoci byly obdobné jako pravomoci protektorátní vlády u nás, a kolaboranty okupanti nalézali i na všech ostatních okupovaných či anektovaných územích. Společné měli to, že nikdo z nich nebyl přesvědčený fašista. Většinou ani nevěřili ve vítězství Osy a ani si ho nepřáli. Svou kolaboraci obhajovali tím, že je třeba národ chránit před větším utrpením a tím, že se moci chopí skuteční fašisté.¹ Jiným případem byli samozřejmě chorvatští ustašovci, kteří 10. dubna 1941 s německým svolením vyhlásili Nezávislý chorvatský stát.

Do pozice kolaborantů se postupně dostala i řada antifašistů, mezi nimi nakonec i ravnogorské hnutí vytvořené na přelomu dubna a května roku 1941. Hnutí se opíralo o ozbrojené oddíly četníků a v jeho čele stál plukovník Dragoljub Mihailović. Jednalo se o uskupení monarchistické, velkosrbské a antidemokratické. Jeho cílem byla obnova centralistické Jugoslávie, v níž by hlavní roli hrálo Velké Srbsko, které by zaujímal asi 70 % území předválečné Jugoslávie a dále území severní Albánie, bulharská území v okolí Vidinu a Kjustendilu, rumunskou část Banátu a maďarské okresy Baja, Szeged a Pécs. Dále by součástí obnovené Jugoslávie bylo Velké Slovinsko, rozšířené o Istrii, Přímoří a Korutany a Chorvatsko s Bosnou (po odtržení srbských území) s menší autonomií.² Hnutí se věnovalo především sabotážím a zpravodajské

1 Tejchman, M. a kol.: *Sověťizace východní Evropy. Země střední a jihovýchodní Evropy v letech 1944–1948*. Praha 1995, s. 120.

2 Tejchman, M. a kol.: *Dějiny Jihoslovanských zemí*. Praha 2009, s. 462.

Dragoljub Mihailović před soudem (1946)

činnosti, v menší míře pak přímo boji. Ten vedlo zpočátku nejen s kolaboranty ale i s Němci avšak poté, co se na scéně objevili komunističtí partyzáni se svým programem federativní Jugoslávie svobodných národu (včetně makedonského a černohorského), soustředili četníci své válečné aktivity proti komunistům, kteří ohrožovali jejich plány na obnovení monarchie a starých pořádků.

Komunistická strana Jugoslávie začala organizovat boj proti okupantům a kolaborantům po přepadení Sovětského svazu, kdy komunistická internacionála vyzvala komunistické strany k formování antifašistických front. Protifašistické povstání bylo zahájeno 7. července v Srbsku a následně propuklo i v dalších zemích. Největších úspěchů komunističtí povstalci dosáhli v Srb-

sku, kde byl menší počet okupačních německých jednotek a v Černé Hoře, okupované Itálií (k schopnostem italské armády snad jen připomeňme její „úspěchy“ v Habeši či Řecku).³ Ačkoli se Tito pokoušel pro povstání získat i ostatní antifašistická hnutí, včetně ravnogorského, jednání nebyla úspěšná. Názorové rozdíly byly příliš velké a tak, v době, kdy už většina jugoslávských antifašistů bojovala s komunisty, i přes naléhání Kominterny i exilové královské vlády k vytvoření jednotné antifašistické fronty nedošlo, a Mihailović vyhlásil komunistům nelitostný boj.

Podle hesla nepřítel mého nepřítele je mým přítelem uzavřelo ravnogorské hnutí účelové spojení s Nedićovou vládou a skrze ni tedy nakonec v podstatě i s okupačními silami. Je třeba zdůraznit, že ačkoli se Nedić a další kolaboranti „spojili s ďáblem“, nelze si dělat mylné představy o jejich sympatiích k nacistickému Německu či fašistické Itálii. Jednalo se nejspíš jen o účelové a dočasné spojení, podobné např. spolupráci Banderovského hnutí s Němci na Ukrajině. Pokud by se podařilo prosadit Churchillův plán na otevření druhé evropské fronty na Balkáně, opustili by četníci, stejně jako zřejmě i Nedićovy ozbrojené složky, své dosavadní spojence a přidali by se k dohodovým silám.⁴ Vylodění spojenců však na místo v jihovýchodní Evro-

3 V západním Srbsku se partyzánům podařilo osvobodit území kolem města Užica, kde vznikla tzv. Užická republika. V Černé Hoře povstalci osvobodili na deset dní téměř celé území, kromě Podgorice, Cetinje, Nikšiće a Plevlji. Všechna ztracená města získali Italové pod svou kontrolu až začátkem srpna. Viz Teichman, M.: *Válka na Balkáně. Balkánské státy v letech 1941–1944*. Praha 1986, s. 73–74.

4 Tamtéž, s. 124.

pě proběhlo v Normandii, a tak četníkům v boji proti silícím jugoslávským komunistům zbyli jako spojenci jen okupanti.

Díky svému boji s armádami Osy a obratu ve vývoji války v letech 1942–1943 se komunističtí partyzáni stali na Balkáně významným činitelem a výrazně se změnil vztah západních zemí Dohody vůči nim. A tak, zatímco se Titova Antifašistická rada národního osvobození Jugoslávie prohlásila nejvyšším zákonodárným orgánem a jí vytvořený Národní výbor osvobození Jugoslávie nejvyšším výkonným orgánem, naléhal Churchill na krále Petra II. a exilovou jugoslávskou vládu, aby se dohodla s Titem.⁵

Na podzim roku 1944 generální ofenziva Národně osvobozené armády, podporované sovětskými, bulharskými a albánskými jednotkami, osvobodila nejprve východní část Jugoslávie a 20. září i samotný Bělehrad. Úspěch komunistů přinutil exilovou vládu k ústupkům. Předseda exilové vlády Šubašić uzavřel 3. listopadu s Titem dohodu o vytvoření nové společné vlády a jmenování regentské rady nahrazující krále, neboť tomu komunisté nechtěli povolit návrat do země. Dohodu během jaltské konference podpořila i Velká Británie, Sovětský svaz a Spojené státy, a tak byla 7. března 1945 z Národního výboru osvobození Jugoslávie a exilové vlády sestavena vláda nová.

Množství četníků, ustašovců a dalších nekomunistických sil se stáhlo na území Slovinska, neboť věřili, že dojde ke konfliktu mezi západními spojenci a Sovětským svazem, nebo, že Američané a Britové osvobodí alespoň severozápad Jugoslávie.⁶ Nic takového se však nechystalo. Ofenziva reorganizované Národně osvobozené armády (nyní už Jugoslávské armády)⁷ osvobodila i území, která připadla po první světové válce podle Rapalské dohody Itálii a v květnu dosáhla Jugoslávská armáda rakouských hranic, kde narazila na odpor zmíněných nekomunistických jednotek. Asi 25 tisíc jejich příslušníků padlo v boji a další desetitisíce byly zatčeny. Část z nich příslušníci Jugoslávské armády na místě postříleli z kulometů. Do rukou se jugoslávským komunistům dostalo rovněž asi 26 000 mužů, které vydali Britové z jižního Rakouska.⁸

Po osvobození Jugoslávie stála jugoslávská komunistická strana před dalším úkolem. Tím bylo upevnění svojí moci, potlačení opozice a likvidace zbytků ustašovských a četnických jednotek a jednotek albánských nacionalistů. Legální opozice byla velice rychle zatlačena do izolace. O politických a hospodářských otázkách rozhodovala už od osvobození Bělehradu jen skupinka lidí sdružená kolem Tita a komunistická policie blokovala činnost

5 Nakonec na Churchillův nátlak jmenoval Petar II. premiérem posledního chorvatského bána Šubašiće.

6 Idea soustředění všech kolaborantských jednotek na území Slovinska byla projednávána na řadě jednání prostřednictvím prezidenta Nezávislého chorvatského státu Ante Paveliće, velitele slovinské domobraný generála Leona Rupnika a Dragoljuba Mihailović. Viz Tejchman, M. a kol.: *Sověťizace východní Evropy*, s. 128.

7 Reorganizace proběhla počátkem roku 1945. Jugoslávská armáda měla k dispozici 800 tisíc mužů, rozdělených do čtyř armád, 63 divizí a 255 brigád. Tejchman, M. a kol.: *Dějiny Jihoslovanských zemí*, s. 489.

8 Tejchman, M. a kol.: *Sověťizace východní Evropy*, s. 129.

politických stran. Nekomunističtí členové vlády podali v druhé polovině roku 1945 demisi, kterou chtěli upoutat pozornost mezinárodní veřejnosti, avšak neúspěšně. Začátkem roku 1946 už existovaly jen zbytky legální opozice, v jejichž čele stál představitel Národní rolnické strany Dragoljub Jovanović. Ten byl v druhé polovině roku 1946 zbaven poslaneckého mandátu a v září 1947 obviněn ze styků s britskými agenty a ve vykonstruovaném procesu odsouzen k devítiletému pobytu za mřížemi.⁹

Zatímco likvidace legální opozice proběhla poměrně hladce, větším problémem byly ozbrojené oddíly, které kontrolovaly značná území v hornatých částech země. Již v závěru války jugoslávská armáda bez soudu povraždila tisíce četníků, ustašovců a slovinských kolaborantů. Bez soudu byli popraveni i ti, které vydala britská a americká armáda z Rakouska. Mnozí příslušníci četnických, ustašovských a dalších kolaborantských oddílů se vzdali spojeneckým silám a do poslední chvíle věřili, že si tím zachrání život. „Ve vagonu jsme narazili na dvojici civilů. Rychle jsme poznali, že to jsou důstojníci, četníci, kapitáni V. a R. Oni – živi a veselí.¹⁰ Cestovali velmi pohodlně z Villachu sem. Jedeme určitě do Itálie, ujišťují nás,“ nacházíme ve svědectví kapitána Miodraga Markoviće, velitele 4. pluku Srbského dobrovolnického sboru (SDK, Srpski dobrovoljački korpus). Příslušník slovinské domobrany Milan Zajec ve svém svědectví o tehdejších událostech uvádí: „29. května (1945) jsme se ve Vetrinji připravovali k odjezdu, myslíme, že pojedeme do Itálie. Zdálo se nám nějak pochybné, když poručík Gomiršek na modlitbě před odjezdem řekl: „Modleme se za šťastnou cestu, protože nevím, kam jdeme.“¹¹

Úprk jugoslávských kolaborantů se dá srovnat s ruskými (ukrajinskými, atd.) kolaboranty prchajícími na západ ve snaze padnou do amerického či britského a ne sovětského zajetí.¹² Stejně jako ale byli oni vydáni do Sovětského svazu, tak i jugoslávští zajatci byli vydáni do Jugoslávie. Mnohdy aniž by se to dozvěděli dříve, než se jich komunističtí vojáci chopili. Dokumentujeme si to opět na slovech pamětníků.

Miodrag Marković zachytil jedno takové předání na vlakovém nádraží Maria Elend im Rosental v jižním Rakousku: „Jeden anglický poručík přichází k majorovi Jovovi Dobrosavljevićovi, veliteli 3. pluku. „Můžete mi zaručit, že nikdo z důstojníků nemá u sebe zbraň?“ „Absolutně jistě!“ Odpovídá Jova a dodává: „A můžete mi vy zaručit, pane poručíku, že nebudeme předání Titovi?“ „Já nic nevím!“ Odpovídá poručík. [...] Dveře čekárny se náhle otevřely a asi čtyřicet partyzánů ozbrojených samopaly se vyklubalo a skočilo do našeho vagonu.“¹³

9 Vykoukal, J. a kol.: *Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*. Praha 2000, s. 215.

10 *Svedočanstvo kapetana Miodraga Markovića, komandanta 4. puka SDK*. In: *Jugoslovensko krvavo proleće 1945*. Beograd 1990, s. 55.

11 *Svedočanstvo Milana Zajeca*. In: *Jugoslovensko krvavo proleće 1945*. Beograd 1990, s. 107.

12 Z nám dobře známých připomeňme vojáky Ruské osvobozené armády generála Vlasova, kteří během svého útoku do západního zajetí pomáhali bránit Prahu před německými vojsky za květnového povstání.

13 *Svedočanstvo kapetana Miodraga Markovića*, s. 55–56.

Skupina zajatých černoohorských četníků, v které se nacházel i Neđelko J. Tijanić, se podle jeho slov dočkala od Britů i ujištění, že budou dopraveni do Itálie: „Major Zevčević se zeptal anglického důstojníka, jestli si můžeme být jisti, že nás nějaké neznámé síly nevrátí do rukou komunistů, kterým se živí nechceme vydat. Anglický důstojník, s úsměvem na tváři, překvapen takovou otázkou odpověděl, že nám všem dá čestné slovo britského důstojníka, že je vše v pořádku a jedeme do Itálie a ne do Jugoslávie.“¹⁴

Stejnou odpověď dostal i další z velitelů Srbského dobrovolnického sboru, podplukovník Tatalović: „Pane majore, kam jedeme?‘ Anglický major odpovídá: ‚Na shromaždiště vašich jednotek v Itálii.‘ ‚Čestné slovo?‘ ‚Čestné slovo!‘“¹⁵

Milan Zajec vzpomíná: „Brzy přijel vůz, který stál asi sto metrů od nádraží. Seskočili z něj partyzáni a odešli do lesa. Rychle jsme to oznámili našim velitelům, kteří nám odpověděli, ať se neděsíme, protože se nacházíme v anglickém transportu. [...] Vlak mířil k tunelu, kde se zastavil na půl hodiny. Partyzáni teď začali otevírat vagony, vpadli do nich a začali nám násilně brát oblečení, hodinky, pásky a další předměty.“¹⁶

Odebrání všech cenností včetně lepších kusů oblečení patřilo k prvním činům komunistických partyzánů poté, co jim byli příslušníci antikomunistických sil předáni. Jeho součástí bylo samozřejmě mnohdy i násilí, páchané na těch, kteří se odmítali podvolit, ale mnohdy i na těch, kteří se prostě jen partyzánům nelíbili více než ostatní. Nechybělo samozřejmě ani bití a šikana během cesty. Milan Zajec vzpomíná na cestu kamionem přímo na místo popravy příslušníků slovinské domobrany: „Cesta trvala přibližně 30–40 minut. Po dobu jízdy nás tloukli a museli jsme zpívat.“¹⁷ Při následném pochodu na popraviště uvádí: „Cestou jsme museli sedat a znovu vstávat, krok zpět, krok vpřed a křičet: kopa, jáma, seno, sláma! Proč to tak bylo dodnes nevím.“¹⁸ Z jihorakouských oblastí byli zajatci zpravidla odvezeni do Jugoslávie. Nikoli však do zaja-

Joanikije Lipovac

14 Svedočanstvo Neđelka J. Tijanića. In: Jugoslovensko krvavo proleće 1945. Beograd 1990, s. 149.

15 Karapandžić, B. M.: Jugoslovensko krvavo proleće 1945. Beograd 1990, s. 34.

16 Svedočanstvo Milana Zajeca, s. 108.

17 Tamtéž, s. 112.

18 Tamtéž, s. 114.

teckých táborů či věznic, ale na vhodná místa masových poprav. Řada transportů mířila do města Kočevje v jižním Slovinsku. Lesy v okolí města byly svědkem povraždění tisíců lidí, předaných britskými silami komunistům. Tak například 29. května 1945 vrátili spojenci do Jugoslávie 3. pluk Slovinského národního vojska (Slovensko narodno vojsko – SNV). Z celkového počtu 2 800 lidí, kteří se nacházeli v transportu, pobili partyzáni část v okolí Celje a část právě u Kočevje. Stejný osud potkal i transport 2. pluku z 30. května 1945 a 1. pluku z 31. května 1945. Celkem se počet pobitých slovinských vojáků z britských transportů odhaduje na dvanáct tisíc.¹⁹

Součástí jednoho z transportů byl i už několikrát citovaný Milan Zajec. Cílem cesty jeho skupiny byly rovněž kočevské lesy. Zde už na něj čekala připravená jáma, která měla být budoucím hrobem Zajce i jeho spolubojovníků. *„Asi třicet metrů před jámou musel každý z nás rychle svléct svůj oděv. Když jsme byli úplně nazí, opět nám svázali ruce za zády. Potom nám partyzáni noži a klacky ukazovali cestu k hrobu. [...] Cestu k jámě připravili tak, že posekali keře, které rostli kolem jámy, nechavše rozbité lahve tak, abychom si pořezali nohy, když jsme přicházeli k jámě. Jaký bude hrob jsem ještě neměl představu, jen jsem slyšel střelbu. Když mě přinutili běžet, pospíchal jsem jak nejrychleji jsem mohl, protože mě tloukli z obou stran. Když jsem doběhl do jámy, rozpoznal jsem skupinu partyzánů, kteří stříleli v jámě ještě napůl živé domobrance a házeli granáty, takže se blýskalo a hřmělo jako když je bouře.“*²⁰ Milan Zajec měl to štěstí, že byl jedním z mála, kteří toto běsnění přežili. Po strastiplné cestě z místa, kde měl jeho život skončit, se mu podařilo v dubnu 1946 překročit jugoslávsko-italskou hranici.

Stejně jako byli povražděni ti, kteří byli vydáni z britského zajetí, byli zlikvidováni příslušníci četnických a ustašovských sil, pohybující se na území Jugoslávie. Začátkem května 1945 zajali komunističtí partyzáni několik tisíc černohorských četníků, kteří mířili k rakouským hranicím. Mezi nimi se nacházelo i množství civilistů, včetně žen a dětí, pod vedením černohorsko-primorského metropolitity Joanikije Lipovce. Zajatci byli bez soudu popraveni u městečka Zidani Most v centrálním Slovinsku. Lipovec sám byl odvezen do Srbska, kde byl blízko města Arandelovac umučen k smrti.²¹

Další zajatí četnici z Černé Hory, ale i Sandžaku a Hercegoviny, byli shromážděni v táboře v Mariboru. Zde je navštívila partyzánská komise, která jim sdělila, že muži od 25 do 40 let budou odvedeni na práce na opravu zničených cest, zatímco starší čtyřiceti let budou propuštěni. Po odchodu komise začaly kamiony dnem i nocí odvážet zajatce... nikoli však do práce, ale na popraviště.²² *„Jeli jsme rovinou několik kilometrů, po čemž vjíždíme do*

19 Karapandžić, B. M.: *Jugoslovensko krvavo proleće 1945*, s. 106–107.

20 *Svedočanstvo Milana Zajeca*, s. 108.

21 Karapandžić, B. M.: *Jugoslovensko krvavo proleće 1945*, s. 125–129.

22 Tamtéž, s. 134.

lesa, odkud vede cesta na samý vrch hory," vzpomíná Mihailo P. Minić.²³ „Pro vás je věčný dům připraven na hoře. Víme, že milujete hory a lesy, tak jsme vám takové místo vybrali," dozvěděli se zajatci od svých průvodců.²⁴ „Když náš kamion zastavil, na samém vrchu, hned byl obklíčen partyzánským vojskem s hlavními automatických zbraní namířenými na nás. Ke kamionu přichází partyzánská důstojníci a komisaři. S nimi jsou jejich soudružky partyzánky. Nadávají nám a plivají. Nazývají nás zrádci a fašisty. Na znak odporu svázání a nazí lidé v kamionu zpívají četnické písně. [...] **Napravo ode mně přivádí skupina katů mnicha Tomoviće s přítelem, který hlasitě recituje modlitbu k Bohu a připomíná vrahům hříchy a boží trest. Partyzáni se posmívají a ptají se mnicha Tomoviće: Jsi Dražinovac? Mnich s hrdostí odpovídá: Jsem. Potom jeden z katů vytáhl nůž a vykřikl: Uvidíme jestli ti Bůh a Draža²⁵ pomohou. Nůž se zabodl mnichovi do hrudi. Krev vystříkla na všechny strany. Mnich se zapotácel a spadl. Kulka z revolveru rozstřelila hlavu přítele, který byl s mnichem svázán jeden k druhému. Oba padají na mrtvolu dříve znetvořených lidí. Vidím, že přede mnou leží v krvi mrtvolu, navršené jedna na druhé. Tryská krev. Vidím zabíjení a vraždění svázaných a nahých lidí.**"²⁶ Takovým způsobem byla podle Mihaila Miniće pobyt jeho skupina. Minićovi samotnému se z místa popravky podařilo uprchnout. Obdobným způsobem bylo povražděno i několik tisíc dalších četníků zajatých v Mariboru. Další tisíce četníků byly postříleny u Kamniku, Kočevje i u Lublaně. Stejný osud potkal i desetitisíce chorvatských ustašovců. O těch by se snad i dalo říci, že nyní zaplatili za zvěrstva, které sami páchali v době Nezávislého chorvatského státu, oběťmi „potrestání" se však stala i celá řada zcela nevinných lidí, kteří byli spolu s ustašovci či četníky bez soudu popraveni. Před soudem zase stanuli mnozí členové Chorvatské selské strany, obviňované z kolaborace s ustašovci.²⁷ Symbolem masových poprav se stal masakr v městečku Bleiburg, který se odehrál na konci války. Poslední výzkumy uvádějí, že zde bylo povražděno až 50 tisíc Chorvatů, 20 tisíc Muslimů, 9 tisíc Slovinců a 1 500 Srbů a Černohorců.²⁸ Tečku za masovým vražděním a likvidací opozice udělaly procesy se třemi symboly antikomunistických kruhů v druhé polovině roku 1946. V červenci byl ve zmanipulovaném procesu a přes protesty západních zemí odsouzen k smrti a popraven generál Dragoljub Mihailović, který odmítl odejít do emigrace a v Bosně se pokusil vytvořit nové centrum antikomunistického odporu.²⁹ V září byl odsouzen a popraven generál Leon Rupnik, velitel slovinské domobrany a o měsíc později byl k šestnáctiletému vězení za údajnou podporu ustašovců odsouzen záhřebský arcibiskup Alojzije Stepinac.

23 *Svedočanstvo Mihaila P. Minića*. In: Jugoslovensko krvavo proleće 1945, s. 137.

24 Tamtéž

25 Jedná se o již zmiňovaného velitele ravnogorského hnutí Dragoljuba „Dražu" Mihailoviće.

26 Tamtéž, s. 143.

27 Rychlík, J.: *Dějiny Chorvatska*. Praha 2007, s. 319-320.

28 Tejchman, M. a kol.: *Sovětzace východní Evropy*, s. 129.

29 Tejchman, M. a kol.: *Dějiny Jihoslovanských zemí*, s. 489.